

“ВІЙНА” ЯК МОТИВ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В 1920 – 1930-Х РОКАХ

Артур Олександрович МИХАЙЛИК,

канд. іст. наук, доц.,
викладач Навчально-реабілітаційного
закладу вищої освіти “Кам’янець-Подільський
державний інститут”
<https://orcid.org/0000-0003-3189-6535>

“WAR” AS A MOTIVE OF SOVIET IDEOLOGY IN THE 1920S-1930S

The purpose of the article is to study the meaning of the “war” motive in the ideological doctrine of Soviet Ukraine in the interwar period and to determine the peculiarities of its use as a propaganda narrative. The relevance of the study is due to the Russian-Ukrainian confrontation, which entered an active phase in 2014 and turned into an open military conflict on February 22, 2022. The study of the origins of Russian militarism will allow a better understanding of its causes and expand the possibilities of fighting the aggressor on the ideological front. The article is devoted to militarism as an important component of the ideology of the USSR and the spread of the political mythologeme of “war” on the territory of Soviet Ukraine in the interwar period. Based on the analysis of various sources, it is proved that the motive of “war” gained special scope from the beginning of the 1930s, when the Soviet Union began an active policy of aggression against neighboring states with the help of military force.

Будь-яка тоталітарна держава не може існувати без культу війни. Боротьба з ворогом, зовнішнім чи внутрішнім, для такої організації влади є абсолютно необхідною, вона сакралізується, проникає в мирне життя, подається як норма соціального життя та перетворюється на сенс існування таких структур. Соціальний контроль в таких структурах забезпечує створення та запровадження ідеологічних симулякрів, запровадження політичної міфології замість достовірного знання, впровадження репресивного апарату і цензури [1, с.56].

Одною з розповсюджених міфологем у радянському суспільстві став мотив “війни”, який активно тиражувався в інформаційному просторі комуністичної України, лунав з державних та партійних трибун, був постійно присутнім у засобах наглядної агітації та художніх творах.

Мілітаризм як характерну рису радянської внутрішньої й зовнішньої політики відмічали практично всі дослідники історії Радянської держави, особливо коли мова про період сталінізму. Для тоталітарної культури загалом властиве звільнення людини від моральних застережень, натомість культивується агресія, ненависть, помста, заздрість потяг до руйнування та інші ірраціональні пристрасті [2, с. 10].

Війна, окрім іншого, обов’язково передбачає образ ворога, а радянська влада, як влучно помітив О. Роготченко, будувала свою політику на тому, що він мав бути присутнім обов’язково у всьому, ворога, який спочатку з’являвся, а після втручання комуністичної партії – зникав [3, с. 90].

Однак, витоки мілітаристських традицій росії слід шукати набагато глибше в історії. Могутній пасіонарний поштовх під час монголо-татарської навали призвів до швидкого розвитку Московського князівства (середина XIV – XV ст.), яке перейняло, значною мірою, світогляд кочівників, якій з часів Чингізхана був тісно пов'язаний з війною і завоюваннями. Важливо, що воєнно-правові засади організації Монгольської держави залишилися без змін, коли імперія втратила характер кочової держави [4, с. 149; 153].

Протягом наступних століть існування Московії мілітаристський угар її жителів підтримувала концепція “Третього Риму”, ядром якої стала ідея месіанської “богообраності” московитів та пошуків власних шляхів історичного поступу. Ті народи, хто не поділяв таких міфологем, позиціонувалися як вороги, причому не тільки самих московитів, але й самого Господа Бога. На думку Ю. Чорноморця існує безпосередній зв'язок між ідеологією “москва – Третій Рим” та концепцією сучасного “руссава міра” [5, с. 330].

Після революції 1917 р. і захоплення влади більшовиками національну мрію про “Третій Рим” в колишній Російській імперії став цілком замінити “Третій Інтернаціонал”. Червона москва, як писав І. В. Лосєв, почала сприйматися як революційна столиця “прогресивного людства”, всього “нового світу”, що покликана врятувати всі народи від “скверни” капіталізму. Православна компонента виштовхувалася на узбіччя, замість неї впроваджувалося марксистське “святе письмо” [6, с. 43].

У міжвоєнний період діалогічний жупел “війна” набув особливої гостроти, оскільки цей період пройшов під гаслом чергової перебудови світу, а на європейському континенті з'явилися нові геополітичні хижаки, які складали вже реальну, а не надуману загрозу для безпеки кордонів Червоної Росії. Окрім того, по мірі розбудови сталінського тоталітаризму, мотив “війни” стає провідним серед комуністичних пропагандистських наративів, які активно просувалися на території окупованої України.

На важливості війни для розбудови комуністичного “нового світу” та її неминучість наголошував Володимир Ульянов (Ленін), на думку якого тоді розпочалася “епоха гігантських крахів, масових воєнних рішень криз, вона почалася, ми її яскраво бачимо, – це тільки початок” [7, с. 96].

Ярим апологетом війни був один з організаторів Радянської держави Лев Троцький, який оголосив найкращим шляхом виховання людини “нової культури” мілітаризацію, а все життя в новозбудованому комуністичному суспільстві мало відбуватися за армійським зразком [8, с. 43].

Американський історик Девід Шерер (David Shearer) також погоджувався з тим, що війна була постійним мотивом для всіх ранніх більшовицьких лідерів. “Усі висловлювали віру в якийсь неминучий конфлікт із ворожими капіталістичними державами. Сталін поділяв цей світогляд, але його одержимість була зосереджена на конкретних загрозах з боку конкретних країн. Це була одержимість конкретними загрозами, яка виросла з реального життя”, – пише він [9, с. 190].

Освіта та виховання молодого покоління в Країні Рад мали на меті лише одне: підготовку солдата до майбутньої війни. Вся величезна пропагандистська машина СРСР переконувала населення в тому, що її оточують вороги, а економіка перетворилася на придаток до воєнно-промислового комплексу.

Жителям Радянського Союзу нав'язувалася думка про те, що їх країна знаходиться у ворожому оточенні, а всі країни тільки і мріють, аби напасти на “першу справедливу державу робітників і селян” [10, с. 121].

Усі соціально-економічні проблеми внутрішнього життя, неминучі за радянського варіанту соціалізму, пояснювалися ворожим несприятливим оточенням, у всьому був винен зовнішній ворог.

У період утвердження сталінського тоталітаризму міфологема “війни” заполонила все: вона постійно згадувалася в дитячих книжках, не сходила з газетних шпальт, постійно звучала у виступах представників державних і партійних органів.

Людям нав'язувалася думка про те, що служба в армії – солодка мрія кожного юнака, а призов до лав Червоної Армії, наймогутнішої на світі, привід для радості та щастя. Кореспонденти радянських газет не шкодували схвальних епітетів для відображення почуттів молодої людини, які пішла на службу. “З піснею зустрічає тепер радянська молодь призов до лав Робітничо-Селянської Червоної Армії, яка стоїть на варті культури і прогресу...”, “Червона Армія зі зворушливою теплотою приймає їх у свої обійми, як мати рідного сина...”, “Дні призову стали у нас народним святом...”, “Про що мріє стахановець з заводу “Мотор” тов. Вейц? – Моя мета, – каже він, – бути артилеристом!” [11, с. 1].

23 лютого 1938 р., до чергової річниці Червоної армії, на екрани країни вийшли стрічки “Глибокий рейд” (1938 р.) та “Якщо завтра війна” (1938 р.), в основу сюжетів яких покладено військовий конфлікт із Німеччиною, що закінчується перемогою Червоної армії.

Разом з тим, значна частина населення України, незважаючи на масовану пропаганду, все ж негативно ставилася до війни. Конторник залізничної станції Лозова висловився з цього приводу: “Для мене все одно Польща, чи СРСР. Гірше не буде”. Ще більш категоричним був робітник одеських майстерень: “Якщо буде війна, то кого захищати: тих бандитів, які здійснюють злочини робітники захищати не будуть”, а невідомий службовець залізничної станції Должанська сказав так: “Наші люди воювати не підуть, тому що ми голодні” [12, арк. 34].

Ці слова виявилися пророчими. Пройшло кілька років, розпочалася Радянсько-Німецька війна і величезна кількість голодних громадян СРСР стали на шлях колабораціонізму з нацистами, відмовившись “захищати бандитів”. З-поміж представників народів Східної Європи найбільшою національною групою військовослужбовців Збройних сил Німеччини виявилися росіяни, щонайменше півмільйона яких протягом 1941 – 1945 рр. пройшли через різні збройні формування Третього Рейху [13].

Таким чином, мотив “неминучої війни” займав важливе місце в ідеологічних міфологемах СРСР.

На жаль, мілітаристські тенденції не зникли з розпадом СРСР (“Імперії зла” – за влучним виразом Рональда Рейгана), а знайшли своє продовження в посткомуністичній росії. Через століття після приходу до влади більшовиків тут запанував режим, для якого сценарій із бойовими діями і воєнними злочинами у центрі Європи, став єдиним варіантом його існування.

Список використаних джерел:

1. Хоменко І., Єлісовенко Ю., Фоменко В. Політичні міфологеми війни у дзеркалі комунікаційного психологічного аналізу. *Sciences of Europe*, 2022, № 102, С. 55–66.
2. Добренко Є. Тоталітарні засади соцреалізму. *Слово і час*, 1992, № 7, С. 8–15.
3. Роготченко О. О. *Соціалістичний реалізм і тоталітаризм*. Київ : ФЕНІКС, 2007, 608 с.
4. Печенюк І. С., Черкас Н. Ф. Воєнно-правові засади військової організації Монгольської держави. *Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць*. Київ: Глухів, 2013, № 6, С. 148–154.
5. Чорноморець Ю. П. Київська ідея в сучасному релігійно-культурному дискурсі. *Гуманітарний корпус*, 2014, № 3, С. 328–332.
6. Лосев А. Ф. *Філософія. Міфологія. Культура*. Москва: Политиздат, 1991, 525 с.
7. Угаров А. Учення Леніна – Сталіна о війнах імперіалістическої епохи и тактика большевизма. *Большевик*, 1934, № 1 (23 январа), С. 96–121.
8. Булдаков В. П., Кабанов В. В. “Военный коммунизм”: идеология и общественное развитие. *Вопросы истории*, 1990, № 3, С. 40 – 58.
9. Shearer D. Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2018, № 66 (2), p.188–217.
10. Дем'яненко В. М. Мілітаризація суспільної свідомості в СРСР. *Література та культура Полісся*, 2016, № 83, С. 117–128.
11. Сандула М. Під бойові прапори Червоної Армії. *Сталінська Молодь* (м. Київ), 1938, № 76 (4 вересня).
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2801.
13. Боляновський А. Росіяни як “радянські військові колабораціоністи” у 1941 – 1945 рр. *Історична правда*, 2014, 10 вересня. Відновлено з: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608/>